

Giganci Nauki

<https://gigancinauki.pl/gn/biogramy/84169,Sleszynski-Jan.html>
2021-11-28, 09:25

Sleszyński Jan

SLESZYŃSKI Jan (11 VII 1854, Łysianka, Kijowszczyzna – 9 III 1931, Kraków), logik, matematyk, filozof. Syn Władysława, ziemianina, ojciec Haliny Krahełskiej, pisarki walczącej o prawa kobiet.

Wykształcenie zdobył w rosyjskich gimnazjach w Kiszyniowie (1864–68) i Odessie (1869–71). Następnie, w 1871–75 studiował matematykę na uniwersytecie w Odessie. Za pracę dyplomową *Rozwijanie funkcji w szeregi trygonometryczne* otrzymał złoty medal; zdobył również uprawnienia nauczyciela szkół średnich. W 1875–80 pracował jako stypendysta w odeskim uniwersytecie i szkołach średnich w Kijowie. Dopiero w 1880 uzyskał stopień magistra na podstawie pracy *O zbieżności ułamków ciągłych*. W 1880–82 studiował w Berlinie (dzięki stypendium rosyjskiego ministerstwa oświaty), pod kierunkiem K. Weierstrassa, L. Kroneckera, E.E. Kummera.

Na podstawie przygotowanej pod kierunkiem Weierstrassa pracy *O rachunku wariacyjnym według badań Weierstrassa* uzyskał w 1882 doktorat i prawo wykładania matematyki na Uniw. Odeskim (jako docent prywatny). Prowadził wykłady z analizy matematycznej, algebry, teorii grup, rachunku wariacyjnego i teorii funkcji analitycznych. W 1892 został doktorem nauk (odpowiednik habilitacji) na podstawie pracy *Z teorii metody najmniejszych kwadratów* i otrzymał nominację na stanowisko profesora nadzwyczajnego (w 1898 zwyczajnego).

Przetłumaczył na język rosyjski *L'Algèbre de la logique* L. Couturata. Tłumaczenie to zawiera komentarz S. dotyczący miejsca logiki matematycznej w matematyce. Przez wiele lat było używane w Rosji jako podręcznik akademicki i wpłynęło na rozwój logiki matematycznej i matematyki w Rosji. Pod kierunkiem S. prowadzona była w Odessie analiza podstaw

geometrii przy pomocy metod logicznych wypracowanych przez S. (w kontekście pojawienia się geometrii nieeuklidesowych), co doprowadziło B.F. Kagana do sformułowania nowego systemu pojęć i aksjomatów dla geometrii euklidesowej.

W 1909 S. przeszedł na własną prośbę na emeryturę, aby zrealizować swoje wielkie marzenie – pracę na polskiej uczelni. W 1911, dzięki stypendium, przeprowadził się do Krakowa i otrzymał etat profesora matematyki na UJ. Od 1919 (po odejściu K. Żorawskiego do Warszawy) został kierownikiem I Katedry Matematyki. Specjalnie dla S. została powołana Katedra Logiki Matematycznej, zamknięta po jego przejściu na emeryturę w 1924. Prowadził wykłady z logiki matematycznej, analizy matematycznej, teorii wyznaczników, rachunku prawdopodobieństwa, teorii dowodu oraz arytmetyki liczb zespolonych.

Był w grupie 16 matematyków, założycieli Polskiego Tow. Matematycznego w dniu 2 IV 1919, przy ul. św. Anny 12. Regularnie uczęszczał na spotkania Tow. Filozoficznego w Krakowie (29 XI 1917 wygłosił referat *O logice tradycyjnej*, mający duży wpływ na J. Łukasiewicza w zakresie badań sylogistyki Arystotelesa). Włączył się też w opracowanie tekstów do *Poradnika dla samouków* – napisał: *O znaczeniu logiki dla matematyki* oraz *Rozwój pojęć nieskończonościowych* (1923). Angażował się w zajęcia studenckiego Kółka Matematyczno-Fizycznego.

Jego uczniowie opracowali część jego wykładów i dzięki temu zostały wydane dwie ważne książki: *Teoria dowodu* (opracował S.K. Zaremba), będąca prezentacją koncepcji nauki dedukcyjnej i wykładem historii logiki, od Arystotelesa aż do koncepcji Boole'a, Jevonsa, Grassmana, Peany, Russela i Whiteheada), oraz *Teoria wyznaczników* (opracował S. Rosental).

W 1921 został członkiem korespondentem PAU. W 1924 przeszedł na emeryturę, a uczelnia nadała mu tytuł profesora honorowego.

S. nie stworzył szkoły naukowej, chociaż oddział na wielu

logików i matematyków. Metoda badań historycznych S. została podjęta przez J. Łukasiewicza, program rekonstrukcji logicznej dowodów matematycznych realizował S. Jaśkowski, dzięki S. badaniami podstaw matematyki i logiką zainteresowali się A. Hoborski, W. Wilkosz i O. Nikodym. W dużym stopniu można odnaleźć jego idee w całej warszawskiej szkole logicznej. Z okresu odeskiego miał ucznia B. Kagana, późniejszego twórcę moskiewskiej szkoły geometrycznej. Jego uczniami byli również S.K. Zaremba (syn S. Zarembki) oraz S. Rozental (późniejszy fizyk jądrowy).

S. był jednym z pionierów logiki matematycznej w Rosji i Polsce. Jego *Teoria dowodu* była jedną z najnowocześniejszych wówczas prac z logiki i historii logiki. Zauważył, m.in., że logikę Arystotelesa można traktować jako teorię stosunków zachodzących między dwiema różnymi klasami. Pokazał, w jaki sposób idea sylogizmu Arystotelesa wpłynęła na I. Newtona i G. Leibniza i pozwoliła im dokonać odkryć w matematyce. Analiza logiczna dowodu pozwala na dostrzeżenie luk (często są to pozorne oczywistości) i prowadzi do nowych odkryć. S. stworzył metodę badań historii logiki i matematyki, która została przyjęta i wykorzystywana. Przykładem realizacji tej metody przez S. jest jego niepublikowana praca z 1918, która zawiera formalizację mereologii S. Leśniewskiego przy pomocy symbolik G. Peany.

W zakresie matematyki S. miał ważne wyniki w teorii ułamków ciągłych, rachunku prawdopodobieństwa oraz funkcji analitycznych. W pracy z 1892 *Z teorii metody najmniejszych kwadratów* znajduje się pierwszy całkowicie ścisły i poprawny dowód centralnego twierdzenia granicznego. S. w istotny sposób poprawił i ulepszył poprzedni dowód Cauchy'ego.

W pracy *O zbieżności ułamków ciągłych* z 1882 znajduje się twierdzenie, nazwane później twierdzeniem Sleszyńskiego-Pringsheima (A. Pringsheim udowodnił to twierdzenie niezależnie dziesięć lat później). S. wykazał jeszcze, że kryterium zapewnia zbieżność ułamka ciągłego również w przypadku, gdy jego licznik i mianownik są liczbami zespolonymi.

Niebywałą moralność i skromność S. H. Steinhaus porównywał z postawą Lwa Tołstoja.

PSB (J.J. Jadacki); SBMP (S. Kolankowski); Śródka.

T. Czyżowski: *Jan Sleszyński*, [w:] *Filozofia w Polsce. Słownik pisarzy*, Warszawa 1971; S. Gołąb: *Jan Sleszyński*, [w:] *Studia z dziejów Katedr Wydziału Matematyki, Fizyki, Chemii Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kraków 1964; A. Hoborski: *Jan Sleszyński*, „Wiadomości Matematyczne” 1934, t. 36; J.J. Jadacki: *Jan Sleszyński*, „Wiadomości Matematyczne” 1998, t. 34; A.P. Juszkiewicz: *Istoriya matematiki w Rossii do 1917 goda*, Moskwa 1968; S.N. Kiro: *Prace Sleszynskiego z teorii ułamków ciągłych* (po rosyjsku), [w:] *Ułamki ciągłe i ich zastosowania*, Kijów 1976; A. Korcik: *Sleszyńskiego formalna teoria relacji „przed”, „po” i „między”*, „Sprawozdania z Prac Naukowych Wydziału Nauk Społecznych PAN” 1962, t. 5, z. 4 (26); tegoż: *Najwcześniejsze ośrodki logiki matematycznej w Rosji*, „Ruch Filozoficzny” 1966, nr 29; E. Seneta: *The Central Limit Problem and Linear Least Squares in Pre-revolutionary Russia: the Background*, „Mathematical Scientist” 1984, Vol. 9; tegoż: *Jan Sleszyński jako probabilista*, „Wiadomości Matematyczne” 1998, t. 34; J. Sleszyński: *Teoria dowodu*, oprac. S.K. Zaremba, t. 1 i 2, Kraków 1925 i 1929; tegoż: *O logice tradycyjnej*, Kraków 1921; tegoż: *O znaczeniu logiki dla matematyki oraz Rozwój pojęć nieskończonościowych*, [w:] *Poradnik dla samouków*, t. 3, Warszawa 1923; W.J. Thron: *Should the Pringsheim Criterion Be Renamed the Sleszynski Criterion?*, „Communications in the Analytic Theory of Continued Fractions” 1992, No. 1; J. Woleński: *Filozoficzna szkoła lwowsko-warszawska*, Warszawa 1985; tegoż: *Logika matematyczna*, [w:] *Historia nauki polskiej. Wiek XX. Nauki ścisłe*, z. 1, Warszawa 1995; W. Wójcik: *Jan Sleszyński*, [w:] *Encyklopedia filozofii polskiej*, t. 2, Lublin 2011.

Wiesław Wójcik